

L'ECONOMIA SOCIAL EN LA HISTÒRIA

L'ORIGEN DE LA PREMSA COOPERATIVA A CATALUNYA: UNA FONT CLAU PER AL CONEIXEMENT DE LA HISTÒRIA DEL COOPERATIVISME ESPANYOL

per **Miguel Garau Rolandi**
Fundació Tecnocampus-UPF, Mataró

L'estudi del moviment cooperatiu i l'economia social continuen presentant, en ple segle XXI, enormes reptes. Encara que en les últimes dècades s'han aconseguit avanços considerables, encara queden extenses zones d'ombra, aspectes poc explorats i episodis insuficientment documentats¹. De fet, el cooperativisme ha sigut considerat pel Dr. Pere Gabriel com “el parent pobre de la història social”, eclipsat per expressions organitzatives com el sindicalisme o l'associacionisme polític, malgrat la seua vital importància per a les classes treballadores des de les albors de la industrialització.

Una de les fonts primàries més valuoses per a afrontar esta tasca de recuperació i anàlisi històrica és la premsa escrita. Periòdics, butlletins i revistes ens permeten penetrar en els discursos, conèixer pràctiques organitzatives, analitzar debats i investigar les dinàmiques socioeconòmiques que van donar peu a l'eclosió i difusió del cooperativisme. En este marc, els successius portaveus dels òrgans federatius dels quals es van dotar les cooperatives catalanes s'erigixen en ferramentess essencials per a reconstruir la història del moviment.

En este breu treball presentarem les capçaleres més importants del cooperativisme català fins a l'esclat de la Guerra Civil; analitzarem en més detall la trajectòria de Acció Cooperatista, la seua publicació més longeva; i presentarem la figura del seu director durant catorze anys, Joan Coloma Chalmeta, qui ha sigut recentment objecte d'una biografia. Esta obra culmina la col·lecció Cooperativistes Catalans dirigida per el Dr. Antoni Gavalrà (URV), un projecte editorial que al llarg de les últimes dos dècades i amb 38 volums publicats ha ampliat decisivament el coneixement sobre el moviment cooperatiu a Catalunya.

Genealogia de la premsa cooperativa

La busca de coordinació entre les cooperatives sorgides a Catalunya i Balears durant l'últim terç del segle XIX va culminar en 1899 amb la creació de la Cambra Regional de Cooperatives de Catalunya i Balears. Des del seu inici, la Cambra va ser conscient de la importància de comptar amb un òrgan d'expressió pròpia. D'aquesta necessitat va nàixer la Revista Cooperativa Catalana de la mà del seu director, Juan Salas Anton, i el seu administrador, Eladi Gardó. El seu

1-Una síntesi de l'investigat fins ara assenyalant les llacunes pendents en: Garau Rolandi, Miguel (2020): “Los estudios sobre cooperativismo en la historiografía española: un estado de la cuestión” *Bulletin d'Histoire Contemporaine de l'Espagne*, 54, DOI: <https://doi.org/10.4000/bhce.1311>

2-Pere Gabriel Sirvent, Catedràtic emèrit d'història contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona. Vegeu el seu pròleg a: Casanovas i Prat, Josep (1998): *El cooperativisme a Osona*, Vic, Eumo, p. 9.

3-Garau Rolandi, Miguel (2024): *Joan Coloma Chalmeta. Al Servei de la premsa cooperativa i del país*, Valls/Barcelona, Cossetània Edicions & Fundació Roca Galés (cooperativistes catalans, 38).

La premsa escrita és una de les fonts primàries més valuoses per a afrontar la tasca de recuperació i anàlisi històrica del moviment cooperatiu i de l'economia social. Periòdics, butlletins i revistes ens permeten penetrar en els discursos, conèixer pràctiques organitzatives, analitzar debats i investigar les dinàmiques socioeconòmiques.

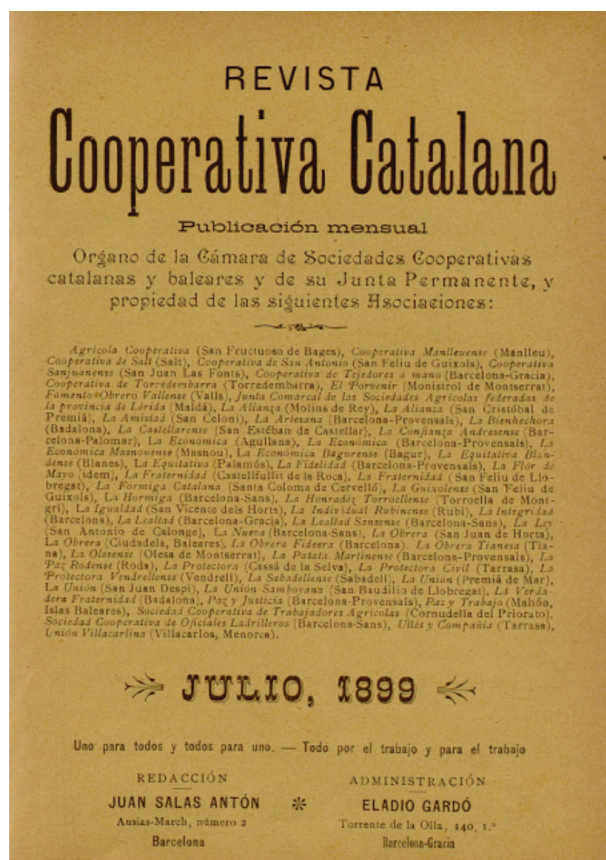
En este marc, els successius portaveus dels òrgans federatius dels quals es van dotar les cooperatives catalanes s'erigixen en ferramentess essencials per a reconstruir la història del moviment cooperatiu.

primer número va aparèixer al maig de 1899 i es va publicar mensualment fins a mitjans 1905. Es definia com a “propagadora de tota sort d'institucions de l'economia social i singularment de les cooperatives de consum, crèdit i producció”, amb l'objectiu de “defendre els drets” i “propagar les aspiracions” del cooperativisme català⁴.

Al maig de 1905 la junta permanent de la Cambra Regional i el Comité Comarcal del Pla de Barcelona van decidir transformar la revista i refondre-la en un periòdic quinzenal titulat El Cooperador Cooperatista (1905-1911), que continuaria dirigint Salas Anton, al costat del Dr. Radúa com a redactor cap.

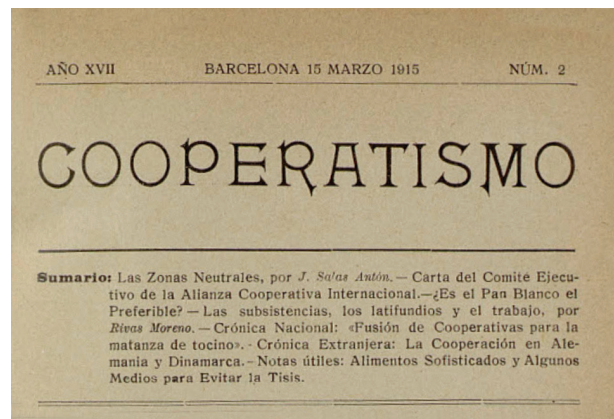
Entre 1911 i 1915 el portaveu de les cooperatives va passar a denominar-se El Cooperatista, ja amb Radúa com a director principal, perquè Salas Anton va marxar temporalment a Londres. En esta etapa el portaveu de la Cambra regional va continuar impulsant la consolidació del moviment, promovent campanyes d'expansió cooperativa i articulant i difonent la celebració del I Congrés Nacional de Cooperatives d'Espanya, esdevingut a Barcelona en 1913.

L'última etapa de la Cambra Regional va estar marcada per la publicació de Cooperatismo (1915-1920), en format de revista, reprenent Salas Anton les seues atribucions com a director. No obstant això, en 1920 es decidia la dissolució de la Cambra Regional, a la qual es venien afiliant les cooperatives independentment de la seua ubicació geogràfica, per a donar pas a una nova Federació Regional de Cooperatives de Catalunya, que s'estructurava ara en Federacions Provincials adaptant-se així a les necessitats d'un moviment cooperatiu en creixent expansió.

Portada del número 3 de la Revista Cooperativa Catalana, de juliol de 1899.

4.- Revista cooperativa catalana, 1, 1899, p. 1

A dalt: Capçalera de Cooperatismo, número 2, de 15 de març de 1915. Esquerra: Portada del número 1 del Cooperador Cooperatista, del 15 d'agost de 1905.

El Congrés fundacional de la Federació Regional celebrat al març de 1920 va decidir també posar fi a Cooperatismo i apostar per una nova capçalera: Acción Cooperatista, el primer número del qual va veure la llum a l'octubre d'eixe any. Esta publicació aconseguiria una estabilitat financera i una continuïtat absolutament inusuals fins a la data, sent la veu de la Federació fins a 1938, quan la Guerra Civil va truncar la seua trajectòria. A més, des de 1925, el periòdic es va publicar amb periodicitat setmanal, una cosa inèdita entre les capçaleres predecessors. Per tot això el paper d'esta publicació en l'esdevenir del moviment cooperatiu català -i el del seu director durant la major part del període- mereixen una anàlisi més detallada.

Acció Cooperatista durant el període d'entreguerres

En un context marcat per les restriccions de la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930), Acción Cooperatista es va convertir en una plataforma indispensable per a donar a conèixer l'activitat cooperativa al voltant del territori i per a connectar-lo als moviments cooperatius d'altres països. Joan Coloma Chalmeta, com a director del mateix entre 1922 i 1934, va tindre en paper clau a aconseguir donar estabilitat

financera a la publicació i a modernitzar els seus continguts.

El periòdic va contribuir a la interiorització i homogeneïtzació del discurs cooperatiu i a la divulgació dels principis fonamentals del moviment cooperatiu internacional entre els afiliats a la Federació. La publicació es va obrir a debats que abordaven tant aspectes pràctics com doctrinals. Encara que alguns d'estos debats pogueren semblar menors, en realitat tenien un impacte significatiu, ja que ajudaven a resoldre qüestions essencials sobre el funcionament intern de les cooperatives per a garantir una gestió eficient d'estes.

En absència d'una legislació específica que oferira respostes clares a estes qüestions -ja que esta no va arribar fins a la Segona República-, el periòdic va exercir un paper regulador de facto. Les pàgines de la publicació proporcionaven directrius basades en els principis de Rochdale i en la doctrina cooperativa internacional. Per exemple, s'insistia que els beneficis de les vendes al públic general havien de destinar-se als fons mutuels i no repartir-se entre els socis; que les operacions comercials havien de realitzar-se exclusivament al comptat; que era imprescindible comptar amb un fons de reserva irrepartible o que no s'havia de restringir l'accés de nous socis a les cooperatives. Durant la II República estes i altres mesu-

Capçalera d'Acció Cooperatista, número 565, de 2 de març de 1934.

res van ser introduïdes en les lleis de cooperatives de 1931 (d'àmbit estatal) i de 1934 (de caràcter autòmic a Catalunya), però mentres no va haver-hi lleis com estes Acción Cooperatista va jugar un paper clau en la formació doctrinal dels cooperativistes de Catalunya. Així mateix, el periòdic va crear la Biblioteca de Acción Cooperatista que va posar a l'abast de la comunitat hispanoparlant textos doctrinals a preus populars, escrits per prestigiosos cooperadors catalans, espanyols i internacionals, molts dels quals mai havien sigut traduïts a llengua espanyola.

En definitiva, el periòdic va contribuir a crear un marc ètic i normatiu que va orientar l'activitat cooperativa. El seu paper com a instrument de formació i educació va ser clau, tant durant la dictadura -quan molts nouvinguts provinents del sindicalisme es van enrolar en les cooperatives desconeixent els seus principis, buscant refugi i suport davant la persecució del règim dictatorial- com també durant la II República. En este cas sense la seua intensa labor pedagògica no s'hauria aconseguit l'acceptació total del marc regulador que va establir la llei de bases de la cooperació promulgada per la Generalitat de Catalunya al febrer de 1934.

La llei en alguns dels seus punts va generar reticències entre les bases del moviment, com en la prohibició de limitar el nombre de membres afiliats a les cooperatives o en la fixació d'un nombre mínim de socis per cooperativa, la qual cosa obligava a la fusió a les xicotetes entitats si volien ser legalitzades. No obstant això, la labor propagandística dels dirigents de la Federació a través del periòdic va aconseguir la cohesió necessària perquè la llei fora acceptada en la seua integritat.

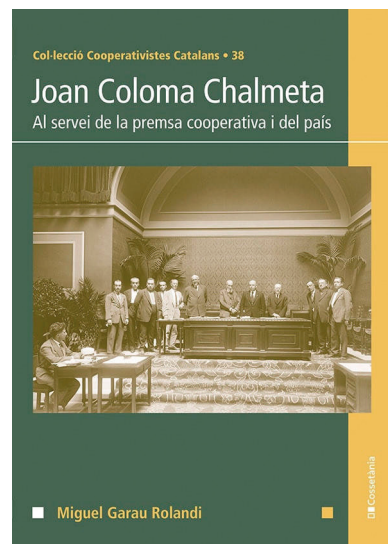
El treball del seu director més llonge, Joan Coloma, va ser vital per a convertir-lo en un òrgan de propaganda efectiu, sanejat econòmicament i d'alt impacte cultural i moral per a tota una generació.

Joan Coloma Chalmeta, director de la premsa cooperativa i servidor públic

Joan Coloma Chalmeta (València, 1886 - Barcelona, 1937) va ser una de les figures més prestigioses del cooperativisme català del primer terç del segle XX. Procedent d'una família profundament compromesa amb els ideals socialistes i cooperativistes, la seua mare va ser la insigne Micaela Chalmeta i el seu pare Joan Coloma, destacats dirigents del socialisme i del cooperativisme català. Després de passar un temps a França on va treballar com a periodista, Joan Coloma va tornar a Barcelona entorn de 1917, on es va convertir en un dels referents intel·lectuals i organitzatius del moviment.

El seu paper com director de Acción Cooperatista entre 1922 i 1934 va ser només una part de la seua àmplia trajectòria. Des de 1920 va estar vinculat a la junta directiva de la Federació Regional de Cooperatives de Catalunya, de manera ininterrompuda fins a 1934, en qualitat de director del portaveu oficial de la Federació. La seua continuada presència en la Junta li va atorgar una posició de lideratge «moral» dins de l'organització durant el període d'entreguerres, intervenint de manera decisiva en el traçat de les grans decisions estratègiques de la Federació: la promoció de les fusions entre xicotetes cooperatives locals per a guanyar pes econòmic; la creació de cooperatives industrials de segon grau constituïdes amb els capitals de les cooperatives de consum; o l'enfortiment de la presència catalana en el moviment cooperatiu internacional.

Intel·lectualment, Coloma va defensar un cooperativisme autònom respecte a partits polítics i sindicats. Encara que mai va renunciar al seu compromís polític personal i va militar en la Unió Socialista de Catalunya (USC), creia en la necessitat de mantindre una identitat i actuació diferenciades, evitant qualsevol tipus de subordinació o instrumentalització de les cooperati-

Esquerra: Joan Coloma Chalmeta, Revista Economia i Finances, número 14, de 5 d'agost de 1934.

Dreta: Portada del llibre 'Joan Coloma Chalmeta', de Miguel Garau, Cossetània Edicions i Fundació Roca Galès, 2024.

ves pels partits i sindicats, que, creia, només provocaria desunió en el si del moviment.

Per a Coloma, a pesar que les cooperatives beneficiaven a la classe més nombrosa -la treballadora-, no eren institucions exclusives de classe, sinó que havien d'estar obertes a tota la ciutadania. Defenia convertir a les cooperatives en potents agents socials, amb la suficient influència econòmica i moral per a ser capaces de constituir una alternativa al capitalisme, que de manera progressiva, implantant valors com la solidaritat col·lectiva o la democràcia econòmica, aconseguira la completa cooperativització de la societat. El seu objectiu a mitjà i llarg termini havia de ser oferir un contrapoder popular capaç de fer front als monopolis i a les grans corporacions capitalistes. En este sentit s'inspirava en el potent moviment cooperatiu britànic o suec.

En 1934, amb el traspàs de competències de cooperació a la Generalitat de Catalunya, Coloma —donada la seua provada capacitat organitzativa i experiència acumulades— va ser reclamat per a posar en marxa el nou Servei de Cooperació del Departament d'Economia i Agricultura, per la qual cosa va abandonar la direcció del setmanari Acció Cooperatista. També va exercir com a secretari Permanent del nou Consell Superior de Cooperació i, posteriorment, va dirigir el nou Servei de Cooperació Agrícola.

Des d'els càrrecs, Coloma va crear un cos tècnic especialitzat en cooperació dins de l'administració inexistent fins al moment, que va assessorar i va facilitar l'adaptació de les cooperatives al nou marc normatiu.

Coloma es convertí així en una figura crucial per a connectar els dos àmbits: el de l'Administració Pública i el del moviment cooperatiu, sempre des del respecte a l'autonomia d'este últim.

En definitiva, Coloma representa a una generació de dirigents que van assumir responsabilitats orgàniques en el període d'entreguerres, que intentaven deixar arrere una fase molt més embrionària del moviment cooperatiu, en el qual les cooperatives es desenvolupen únicament gràcies a la tenacitat i al voluntarisme d'un grup reduït d'associats, per a donar pas a un cooperativisme més obert, madur, i professional; gestionat amb criteris tècnics i orientat a una transformació social més àmplia. El seu lideratge va ajudar a consolidar un cooperativisme modern, en vies de convertir-se en una verdadera alternativa econòmica. La guerra i la dictadura van truncar esta possibilitat i la seua prematura mort en 1937 va privar al cooperativisme català d'una de les seues figures més lúcides i compromeses. Malgrat això la recent publicació de la seua biografia tracta de rescatar el seu llegat de l'oblit.